

دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهر
فصلنامه‌ی علمی-پژوهشی فضای جغرافیایی

سال شانزدهم، شماره‌ی ۵۵
پاییز ۱۳۹۵، صفحات ۳۳۹-۳۱۳

صالح اصغری سراسکانرود^۱
حمید جلالیان^۲
فرهاد عزیزپور^۳
صیاد اصغری سراسکانرود^۴

انتخاب استراتژی بهینه معیشت پایدار در مواجهه با خشکسالی با استفاده از مدل ترکیبی SWOT- TOPSIS (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان هشترود)

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۱/۱۹

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱۱/۱۱

چکیده

بین بسیاری از نویسندگان و سازمان‌های عمده توسعه بین‌المللی این توافق وجود دارد که برای توسعه جوامع محلی رهیافت‌های گذشته و حال موفقیتی در ضرورت کاهش فقر نداشته‌اند و تغییر در رویکرد ضروری است. از جمله تلاش‌ها جهت عملی نمودن پایداری، تمرکز بر روی معیشت است؛ و آن، این مزیت مشخص را دارد که با آن مردم می‌توانند مطرح شوند. تفکر و تمرکز بر روی معیشت به‌عنوان وسیله درک کیفیت زندگی و رفاه، از رهیافت‌های جدید انتخاب استراتژی بهینه توسعه در جوامع در حال توسعه می‌باشد به‌گونه‌ای که منابعی را فراهم می‌آورد که با آن مردم می‌توانند زندگی خویش را ارتقاء داده و از آن لذت ببرند. هدف اصلی این پژوهش تحلیل راهبردی به‌کارگیری رهیافت معیشت پایدار در مواجهه با یک دوره ده ساله خشکسالی حاکم بر مناطق روستایی است؛

E-mail: asghari56@gmail.com

۱- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستائی دانشگاه خوارزمی تهران.

۲- دانشیار دانشکده علوم جغرافیایی دانشگاه خوارزمی تهران.

۳- استادیار دانشکده علوم جغرافیایی دانشگاه خوارزمی تهران.

۴- استادیار گروه جغرافیای طبیعی دانشگاه محقق اردبیلی.

بنابراین این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از حیث ماهیت، از نوع توصیفی-تحلیلی است که به بررسی دارایی‌های پنج‌گانه در دسترس ساکنان مناطق روستایی بخش مرکزی شهرستان هشتروند به منظور انتخاب استراتژی مناسب رهیافت معیشت پایدار می‌پردازد. روش تحقیق مبتنی بر روش اسنادی و پرسش‌گری بوده و ابزار تحلیل دلفی جهت انتخاب گویه‌ها و تکنیک SWOT جهت انتخاب استراتژی مناسب می‌باشد. بدین منظور ۱۳ نقطه قوت، ۱۶ نقطه ضعف، ۱۵ تهدید و ۱۴ فرصت بررسی و ۱۸ استراتژی ارائه شده است. جهت رتبه‌بندی نقاط قوت، ضعف، تهدید و فرصت‌های ارزیابی شده از دیدگاه صاحب‌نظران و نیز از تکنیک TOPSIS استفاده گردید. براساس یافته‌ها استراتژی تهاجمی (SO)، بهترین استراتژی جهت دستیابی به معیشت پایدار روستاهای مورد مطالعه تشخیص داده شد. همچنین براساس یافته‌های تکنیک تاپسیس در رتبه نخست فرصت‌ها و در رتبه بعدی نقاط قوت بیش‌ترین تاثیر را در پایداری معیشت ساکنان دارا می‌باشند بنابراین جهت دستیابی به معیشت پایدار بایستی استراتژی‌های تهاجمی در اولویت قرار گیرند.

کلید واژه‌ها: استراتژی بهینه، معیشت پایدار، خشکسالی، تکنیک SWOT-TOPSIS، شهرستان هشتروند.

مقدمه

بین بسیاری از نویسندگان و سازمان‌های عمده توسعه بین‌المللی این توافق وجود دارد که برای توسعه جوامع محلی رهیافت‌های گذشته و حال موفقیتی در ضرورت کاهش فقر نداشته‌اند و تغییر در رویکرد ضروری است (هان و همکاران، ۲۰۱۱: ۷). یکی از تلاش‌ها جهت عملی نمودن پایداری، تمرکز بر روی معیشت است؛ و آن، این مزیت مشخص را دارد که با آن مردم می‌توانند مطرح شوند. تفکر بر روی معیشت به‌عنوان وسیله درک کیفیت زندگی و رفاه و ارتباط واضح است. معیشت تنها وسیله‌ای برای بقا نیست بلکه وسیله‌ای است که منابعی را فراهم می‌آورد که با آن مردم می‌توانند زندگی خویش را ارتقاء داده و از آن لذت ببرند (مرس و مک نامارا، ۲۰۱۳: ۶). در این بین، گزینه‌های متعددی پیشنهاد شده است که یکی از آن‌ها رهیافت معیشت پایدار است. پیش از این ارزش افزوده برنامه‌های کاهش فقر از طریق اقدامات رهیافت معیشت پایدار به‌وسیله چندین سازمان توسعه بزرگ‌تر مورد ملاحظه واقع شده است (اشلی و کارنی، ۱۹۹۹؛ فائو و وزارت توسعه بین‌الملل بریتانیا، ۲۰۰۰؛ کارنی، ۲۰۰۲). طرفداران اصلی این رهیافت کلی‌نگر و چندبخشی شامل وزارت توسعه بین‌الملل بریتانیا^۵، برنامه توسعه سازمان ملل متحد^۶، انستیتو

5- DFID

6- UNDP

مطالعات توسعه^۷، سازمان غذا و کشاورزی ملل متحد^۸ و انستیتو توسعه ماورا بحار^۹ می‌شود. معیشت پایدار از ابعاد کلیدی پارادایم توسعه پایدار روستایی است که در آن، توجه جدی به معیشت و تحول آن و نیز شیوه‌های برطرف کردن چالش‌های آن از ضروری‌ترین ابعاد کاهش فقر روستایی و توسعه روستایی به‌شمار می‌رود. رهیافت معیشت پایدار به‌طور نسبی یک رهیافت جدید است که جهت متوجه ساختن عدم موفقیت رهیافت‌های قبلی در توسعه جوامع محلی مطرح شده است (سالوسترین، ۲۰۰۶: ۲۷). تحلیل معیشت پایدار از دهه ۱۹۹۰ رهیافت غالب در اجرای اقدامات توسعه توسط شماری از دوایر (آژانس‌های) بین‌المللی شده است؛ و برحسب توانایی یک واحد اجتماعی در ارتقاء دارایی‌ها و ظرفیت‌هایش در مواجهه با تلاطمات و فشارهای در طول زمان، تعریف می‌شود (مرس و همکاران، ۲۰۰۹: ۴). از این رو، ارائه راهبردها و الگوهای جدید در چارچوب بهره‌گیری از سایر امکانات محیطی برای توسعه معیشت و پایداری آن می‌تواند راهگشای حرکت توسعه در مسیر فعالیت باشد (سجاسی قیداری و همکاران، ۱۳۹۲: ۸۶). ایران با وسعتی در حدود ۱۶۴۸۱۹۵ کیلومتر مربع یکی از وسیع‌ترین کشورهای جهان می‌باشد که در حدود یک سوم وسعت آن را بیابان‌ها تشکیل داده و در عین حال بسیاری از مناطق آن شرایط اقلیمی خشک و نیمه‌خشک را دارا می‌باشد. کشور ما به خاطر قرار گرفتن در کمربند خشک جغرافیایی و نوار بیابانی که در ۲۵ تا ۴۰ درجه عرض شمالی واقع شده است، از شرایط آب‌وهوایی برخوردار است که جزو مناطق کم باران جهان به‌شمار می‌آید (رحمانیان، ۱۳۷۹: ۳۶). از سوی دیگر در بیشتر مناطق کشور منابع آب محدود هستند، حاصل‌خیزی خاک محدود است و خشکسالی شایع می‌باشد. در ترکیب با طیفی از فشارهای انسانی، این شرایط یک وضعیتی از آسیب‌پذیری به اثرات اقلیمی و یک تصویر رنج‌آوری از آسیب‌پذیری به تغییرات اقلیمی مورد انتظار را در ایران به وجود آورده است. خشکسالی یکی از مهم‌ترین پدیده‌های اقلیمی است که منطقه با آن روبرو می‌شود و به‌عنوان یک تسلسل مکرر مهروموم‌های خشک در مناطق نیمه‌خشک کشور تبدیل به یک پدیده عادی شده است. این‌گونه به‌نظر می‌رسد که در چنین شرایطی و با نگاهی گذرا به وضعیت حرکات جمعیتی به‌خصوص مهاجرت‌های روستا-شهری در کشور که یکی از علایم عدم پایداری معیشت در بین ساکنان روستایی است، جامعه روستایی کشور برای پایداری معاش خود از بین راهبردهای سه‌گانه مورد اشاره اسکونز (اسکونز، ۱۹۹۸: ۹): الف) کشاورزی فشرده؛ ب) تنوع‌بخشی معیشتی؛ و ج) مهاجرت، بیش‌تر به اتخاذ و به‌کارگیری راهبرد مهاجرتی روی آورده است. حال با تمرکز بر ویژگی‌های جمعیتی استان آذربایجان شرقی به‌عنوان یکی از مهاجر فرست‌ترین استان‌های کشور در طی ۵۰ سال گذشته و با نگاهی عمیق‌تر به ویژگی‌های جمعیتی شهرستان هشترود، به استناد مقایسه نتایج سرشماری جمعیت

7- IDS

8- FAO

9- ODI

۱۳۹۰ و دوره‌های قبل، به‌عنوان یکی از مهاجرپرست‌ترین شهرستان‌های استان آذربایجان شرقی در زمینه مهاجرت‌های روستا-شهری توجه به مسئله تحلیل پایداری معیشت را در منطقه ضروری تر می‌کند؛ بنابراین با توجه به نقش و جایگاهی که روستاییان و مناطق روستایی در رشد و توسعه محلی، ملی و منطقه‌ای دارند بازنگری در شیوه‌های معیشت روستایی و تحلیل و بهره‌گیری از نقاط قوت و ضعف آن‌ها در جهت رسیدن به یک رهیافت بهینه معیشت پایدار امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر است. در این پژوهش سعی شده است ضمن شناسایی عوامل مرتبط با دارایی‌های پنج‌گانه معیشت پایدار، برنامه‌ریزی راهبردی به‌عنوان یکی از روش‌های مطلوب برنامه‌ریزی توسعه روستایی مرتبط با معیشت پایدار سکونتگاه‌های روستایی مدنظر قرار گیرد، چرا که در این نوع از برنامه‌ریزی کلیه شرایط و ویژگی‌های روستاهای مورد نظر تحت بررسی و تحلیل قرار گرفته و پس از تعیین مسائل و مشکلات آن، اهداف و راهبردهای توسعه روستایی معرفی شده و تدوین سناریوهای ممکن و انتخاب سناریوی مطلوب ارائه می‌گردد. امروزه روش‌های متعددی جهت انتخاب استراتژی بهینه مورد استفاده قرار می‌گیرد که از بین آن‌ها تکنیک ترکیبی SWOT- TOPSIS می‌تواند نتایج ملموس‌تری ارائه نماید. برای این منظور مدل SWOT که یکی از ابزارهای مهم مدیریت استراتژیک که در فرآیند تجزیه و تحلیل‌های محیطی و درونی و خلق استراتژی‌های متناسب با شرایط محیطی و درونی به‌کار برده می‌شود (فیض، ۱۳۸۹: ۱۷۹) و تکنیک TOPSIS به‌عنوان مدل تصمیم‌گیری چند معیاره برای تصمیم‌گیری‌های پیچیده (توکلی، ۱۳۸۴: ۴)، استفاده می‌گردد. با ارائه سناریوی مطلوب تحلیل عوامل و شناخت شرایط، تهدیدات، فرصت‌ها و نیازهای روستاییان، در نهایت الگوی راهبرد بهینه برنامه‌ریزی مدیریتی متناسب با ویژگی‌های محیطی و اقتصادی-اجتماعی روستاها در جهت رسیدن به معیشت پایدار ارائه می‌گردد. از این رو هدف کلی این پژوهش شناخت توان‌ها و قابلیت‌های محیطی روستاهای بخش مرکزی شهرستان هشترود به‌منظور بهره‌گیری بهینه و متعادل از ظرفیت‌های آن و انتخاب بهترین استراتژی جهت رسیدن به معیشت پایدار می‌باشد.

پیشینه نظری پژوهش

رویکرد معیشت پایدار در اواخر دهه ۱۹۸۰ به‌عنوان رویکردی جدید و با تاکید بر طرز تفکری جامع به توسعه روستایی و با هدف کاهش و ریشه‌کنی فقر روستایی مطرح گردید (کرنی و لیتوینف، ۱۹۹۸؛ کرانتز و لاس، ۲۰۰۱: ۳۲؛ دیردن، ۲۰۰۲: ۳). تعداد نشریات منتشر شده و نیز تعداد صفحات اختصاص داده شده به بحث معیشت پایدار در محدوده مهر و موم‌های ۱۹۸۹ تا ۲۰۱۲ گویای اهمیت رو به افزایش این رویکرد در مطالعات توسعه روستایی در

سطح جهانی آن است (مرس و مک نامارا؛ ۲۰۱۳: ۸). بالطبع خود این مسئله متأثر از سیر تحول نظریه‌های توسعه و به تبعیت از آن سیر تحول نظریات توسعه روستایی است.

یان اسکونز (۲۰۰۹) در تحقیقی با عنوان چشم‌اندازهای معیشتی و توسعه روستایی، چشم‌اندازهای معیشتی را در دو دهه گذشته نقطه ثقل تفکر و عمل در حوزه توسعه روستایی می‌داند. او در این تحقیق ضمن بررسی تاریخی از اجزای کلیدی معیشت‌های روستایی، شناسایی نقاط قوت و ضعف، تنش‌ها، ابهامات و چالش‌های چنین رهیافت‌هایی را جهت اتخاذ بهترین استراتژی معیشت ضروری می‌داند.

مرس و مک نامارا (۲۰۱۳) در کتاب رهیافت معیشت پایدار: نقدی بر تئوری و عمل، برخی پاسخ‌های کاربردی را برای سئوالاتی از قبیل، ما چگونه می‌توانیم اصول پایداری را در دنیای واقعی و در جوامعی با ملل در حال توسعه، جایی که عدم اطمینان به درآمد، قاعده‌ای مشکل‌زا است، به‌کار گیریم، مطرح می‌کنند. نتیجه‌گیری اصلی کتاب این است که باید از طریق قطب‌های داخلی بین ملل توسعه‌یافته و در حال توسعه، پذیرش یک مفهوم بسیار جهانی سبک زندگی پایدار و یک رهیافت بسیار متنوع و جامعی که بتواند تحت زندگی‌های پایدار به حیات خود ادامه دهد را شامل شود تا فراتر از مفهوم خود معیشت پایدار حرکت کنیم. همچنین اشنايدر (۲۰۱۲) در تحقیقی با عنوان اجاره‌داری زمین، اکوتوریسم و معیشت‌های پایدار نشان می‌دهد که با وجود این‌که معمولاً فقیرترین فقرا بدون دریافت سهم برابر از منافع همکاری خود، بار مسئولیت ابتکارات اکوتوریسم را متحمل می‌شوند، در واکنش به رهیافت معیشت پایدار به‌عنوان ابزار عملی فهم استراتژی‌های معیشتی پیچیده که به‌وسیله جمعیت‌های بومی به‌کار گرفته می‌شود، عمل می‌نمایند. در حالی که تحقیق توریسم اغلب بر فشارهای اقتصادی ابتکارات اکوتوریسم متمرکز است، پژوهش معیشتی اخیر پیشنهاد می‌کند که فقرا به یک طیف وسیعی از دارایی‌ها متصل شوند و جهت کسب سود اقتصادی، در یک تنوعی از استراتژی‌های معیشتی شرکت نمایند.

در حالی که در سطوح بین‌المللی معیشت پایدار از دهه ۹۰ میلادی رویکرد غالب مطالعات توسعه روستایی، محسوب می‌شود، لیکن در داخل کشور تازگی دارد. در این ارتباط مطالعات صورت گرفته در داخل که عمدتاً در سال‌های اخیر انجام شده بیش‌تر بر ارائه راهبردها و تاثیر برخی استراتژی‌های معیشت پایدار از جمله گردشگری در دستیابی به پایداری استوار بوده است. این نوع مطالعات بیش‌تر بر ابعاد تکنیکی اتخاذ راهبردها در مناطق مختلف تاکید داشته و به مباحث کل نگرانه و تحلیل شرایط محیط زندگی ساکنان روستایی به‌عنوان نقطه عطف این نوع رویکرد کم‌تر توجه شده است. البته مطالعات اخیر بیش‌تر به جنبه‌های بومی‌سازی و کاربردی نمودن این رویکرد با توجه به شرایط و ضوابط مناطق مختلف تاکید داشته که برای نمونه می‌توان از پژوهش انجام شده در سال ۱۳۹۲ با عنوان اولویت‌بندی راهبردهای معیشت پایدار روستایی نام برد که توسط سجاسی قیداری و همکاران صورت گرفته

است. در این تحقیق سعی شده تا ضمن شناسایی عوامل راهبردی در قالب دارایی‌های معیشتی روستاییان (عوامل درونی شامل نقاط قوت و ضعف) و نیز ساختارها و فرآیندها (عوامل بیرونی شامل فرصت‌ها و تهدیدهای مطرح در سطح تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی)، راهبرد کانونی برای توسعه معیشت پایدار روستایی در منطقه مورد مطالعه (شهرستان خداآهنه) شناسایی شود. شکوری و بهرامی (۱۳۹۳) با تاکید بر تاثیر مثبت گردشگری به‌عنوان یکی از استراتژی‌های بهینه معیشت پایدار به ابعاد پنج‌گانه و مولفه‌های سرمایه طبیعی، فیزیکی، مالی، اجتماعی و انسانی آن اشاره نموده، پیامدهای منفی آن را در جامعه میزبان رد می‌کند. در مطالعه‌ای دیگر که با عنوان بررسی اثرات گردشگری بر دارایی‌ها و فعالیت‌های معیشتی مردم در چارچوب معیشت پایدار گردشگری توسط جمعه‌پور و نرجس در سال ۱۳۹۱ صورت گرفته سعی شده تا به مسئله کاهش فقر و پایداری معیشت از دید توسعه بخش گردشگری به‌عنوان یکی از راهبردهای معیشت پایدار نگریسته شود. در این تحقیق ضمن بررسی وضعیت سرمایه‌های مردم روستای زیارت از توابع شهرستان گرگان برای دستیابی به معیشت پایدار، میزان تاثیر گردشگری بر بهبود دارایی‌های معیشتی مردم نیز تحلیل می‌گردد. قدیری معصوم و همکاران در سال ۱۳۹۴ با سطح‌بندی سرمایه‌های معیشتی روستاییان یعنی سرمایه انسانی، اقتصادی، اجتماعی، فیزیکی و طبیعی بر قابلیت‌های طبیعی نواحی روستایی در تغییر وضعیت معیشت آنان تاکید نموده نتیجه‌گیری می‌کند که وضعیت معیشتی روستاییان مساعد نیست؛ و در تحقیقی دیگر از جمعه‌پور و احمدی با عنوان تاثیر گردشگری بر معیشت پایدار روستایی که در سال ۱۳۹۰ صورت گرفته سعی گردیده تا نقش و تاثیرات گردشگری به‌عنوان استراتژی معیشت پایدار در توسعه روستایی در روستای برغان از توابع شهرستان ساوجبلاغ مورد بررسی قرار گیرد. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که گردشگری به‌عنوان یکی از راهبردهای توسعه معیشت پایدار با وجود تاثیرات مثبت آن در زمینه ایجاد اشتغال و بهبود درآمد، این تاثیرات محدود بوده و تنها بخشی از خانوارهای روستایی را شامل شده است. همچنین تاثیر این راهبرد بر جنبه‌های دیگر از قبیل مسائل اجتماعی، زیست‌محیطی و نهادی اندک و در مواردی حتی منفی بوده است. مطیعی‌لنگرودی و همکاران (۱۳۹۰) تاثیر بازگشت مهاجران به روستاها (شهرستان آق قلا) را در بهبود معیشت ساکنان و سرمایه‌های پنج‌گانه معیشت پایدار اندک دانسته و مهم‌ترین پیامدهای آن را در کسب درآمد بیشتر، افزایش رفاه زیستی، کاهش آسیب‌پذیری، بهبود امنیت غذایی و بهبودشان و منزلت روستاییان می‌داند.

مواد و روش‌ها

روش تحقیق مورد استفاده در این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از حیث ماهیت از نوع توصیفی-تحلیلی است. جهت ارزیابی معیشت پایدار از پنج مولفه دارایی‌های (سرمایه) معیشت پایدار؛ یعنی دارایی اقتصادی، اجتماعی،

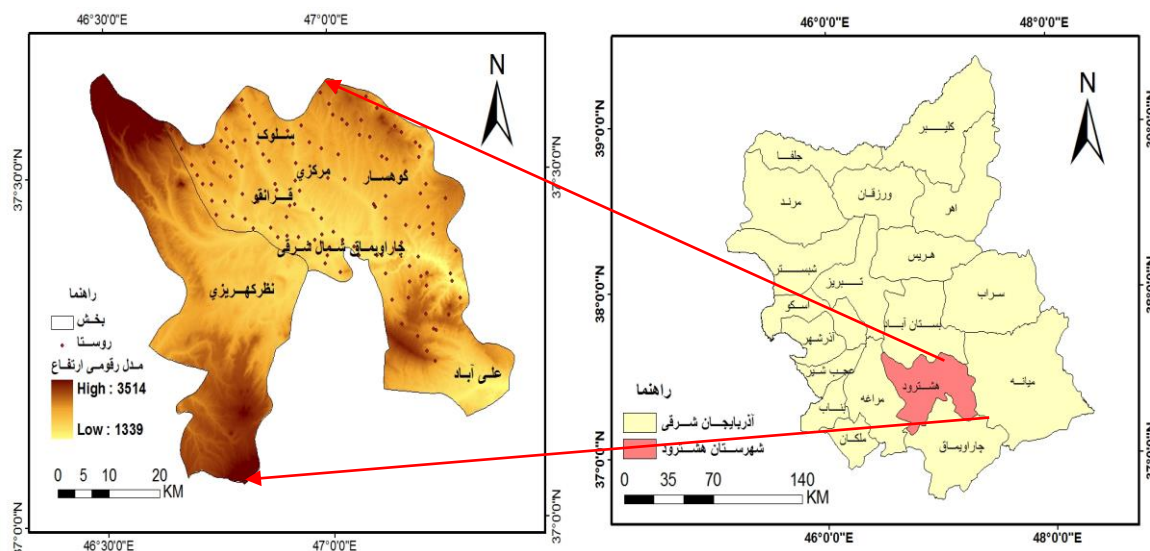
انسانی، طبیعی و فیزیکی استفاده شد. سپس برای سنجش هر کدام از دارایی‌ها، با عنایت به مطالعات پیشین و نظرسنجی از متخصصان مربوط و همچنین شرایط منطقه مورد مطالعه معیارهایی تعریف گردید. در تعریف معیارها سعی گردید معیارهای مورد نظر با توجه به ویژگی‌های منطقه مورد مطالعه تمام ابعاد معیشت پایدار منطقه را تحت پوشش قرار بدهد. همچنین در تعریف معیارها براساس استانداردهای جهانی سعی گردید همه معیارها دارای چهار ویژگی اعتبار، با اعتماد، به هنگام^{۱۰} و قابل مقایسه^{۱۱} باشند. این موارد بدان معنی نبوده که این تحقیق فقط شاخص‌هایی را که قبلاً اندازه‌گیری شده، مورد توجه قرار داده باشد بلکه اگر برای اندازه‌گیری شاخصی منابع و زمینه‌ای در منطقه وجود داشته آن شاخص نیز در اولویت قرار گیرد و این امر نوآوری تحقیق حاضر نسبت به تحقیقات گذشته بوده که صرفاً شاخص‌های کلی و بررسی شده قبلی را مورد سنجش قرار داده‌اند؛ بنابراین در این تحقیق شاخص‌سازی براساس چهار ویژگی یاد شده صورت گرفته که قابلیت سنجش را نیز داشته باشد. بدین منظور داده‌های مورد نیاز به صورت کتابخانه‌ای و میدانی گردآوری و جهت تجزیه و تحلیل آن‌ها و ارائه استراتژی بهینه معیشت پایدار در مناطق روستایی از ماتریس تحلیلی SWOT استفاده گردید. ابتدا فهرستی از نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای مرتبط با دارایی‌ها و سرمایه‌های در دسترس ساکنان شناسایی گردیده و با استفاده از نظر متخصصان و با تکنیک دلفی نسبت به تعیین گویه‌های مناسب اقدام گردید. در ادامه با نظرخواهی جداگانه از مسئولان و کارشناسان امور روستایی و همچنین اساتید و دانشجویان دوره دکتری رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی و نیز توسعه روستایی نسبت به وزن‌دهی و تحلیل آن‌ها اقدام گردید. در نهایت جهت برطرف کردن یا تقلیل نقاط ضعف و تهدیدها و تقویت و بهبود نقاط قوت و فرصت‌های موجود در ارتباط با معیشت پایدار ساکنان روستایی استراتژی‌های مناسب ارائه گردید؛ و در ادامه برای رتبه‌بندی تاثیرات نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها، با استفاده از شاخص‌های دیدگاه کارشناسان از تکنیک TOPSIS استفاده گردید.

منطقه مورد مطالعه

محدوده مطالعه در این تحقیق، بخش مرکزی شهرستان هشتروند یکی از شهرستان‌های جنوبی استان آذربایجان شرقی است (شکل ۱). شهرستان هشتروند در حد فاصل ۳۶ درجه و ۴۴ دقیقه تا ۳۷ درجه و ۴۲ دقیقه عرض شمالی و ۴۶ درجه و ۲۶ دقیقه تا ۴۷ درجه و ۴۷ دقیقه طول شرقی قرار گرفته است. ارتفاع آن از سطح دریا در برخی نقاط ۱۳۰۰ متر و در بعضی جاها به ۲۰۰۰ متر می‌رسد. ارتفاع متوسط شهر هشتروند ۱۱۶۰ متر از سطح دریا می‌باشد. مساحت

- 10- Validity
- 11- Reliable
- 12- Timely
- 13- Comparable

این شهرستان ۱۹۹۰/۰۱ کیلومترمربع بوده و دارای دو شهر و هفت دهستان در قالب دو بخش (مرکزی و نظرکهریزی) تقسیم شده است.

شکل ۱: موقعیت منطقه مورد مطالعه (شهرستان هشترود)

جدول ۱- تعداد جمعیت و خانوار دهستان‌های بخش مرکزی شهرستان و شهر هشترود (۱۳۹۰)

دهستان/شهر	تعداد آبادی	تعداد جمعیت	تعداد خانوار	بعد خانوار
سلوک	۱۳	۳۹۵۹	۱۰۷۰	۳/۷
علی‌آباد	۱۸	۴۹۲۳	۱۳۱۲	۳/۸
قرانقو	۳۹	۱۰۸۵۸	۳۰۲۱	۳/۶
کوهسار	۱۵	۳۸۰۶	۱۰۶۲	۳/۶
چاراویماق شمال شرقی	۱۰	۱۳۲۷	۳۶۶	۳/۶
مجموع بخش	۹۵	۲۴۸۷۳	۶۸۳۱	۳/۶۴
میانگین مجموع بخش	۹۵	۲۴۸۷۳	۶۸۳۱	۳/۶۴
شهر هشترود	-	۲۱۱۶۹	۵۶۴۵	۳/۷۵
مجموع	-	۴۶۰۴۲	۱۲۴۷۶	۳/۷

ماخذ: سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۹۰ و محاسبات این تحقیق

بر اساس نتایج سرشماری ۱۳۹۰ مرکز آمار، بخش مرکزی شهرستان هشترود دارای یک شهر و پنج دهستان و در مجموع دارای ۹۵ آبادی با جمعیت کل ۲۴۸۷۳ نفر سکنه (۶۸۳۱ خانوار) بوده است (جدول ۱). این شهرستان یکی از مهاجرپرست‌ترین شهرستان‌های استان آذربایجان شرقی است به طوری که رشد کلی جمعیت شهرستان در مقایسه

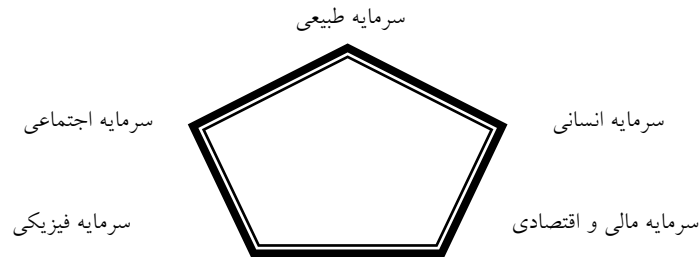

با سرشماری رسمی گذشته (۱۳۸۵) نرخ رشد منفی را نشان می‌دهد. اکثریت جمعیت روستایی شهرستان کشاورز بوده و محصول عمده منطقه گندم دیم می‌باشد (سرشماری عمومی نفوس و مسکن: ۱۳۹۰).

یافته‌ها و بحث

رویکرد معیشت پایدار نمونه‌ای از رویکرد "سرمایه چندگانه" است که در آن پایداری در شرایط سرمایه در دسترس (طبیعی، انسانی، اجتماعی، فیزیکی و مالی) و بررسی زمینه‌های آسیب‌پذیری (گرایش‌ها، تنش‌ها و فشارها) دارایی‌های موجود، در نظر گرفته می‌شود.

پنج دارایی یا (سرمایه) عمده تحت عنوان موارد با اهمیت معیشت که توسط ادرو در سال ۲۰۰۶ ارائه شد عبارتند از:

شکل ۲: پنج سرمایه معیشت پایدار (ادرو، ۲۰۰۶)

سرمایه انسانی: مهارت‌ها، دانش، نیروی کار (شامل سلامتی و توان جسمی)
 سرمایه اجتماعی: منابع اجتماعی (شبکه‌ها، مطالبات اجتماعی، روابط اجتماعی، تعلقات، انجمن‌ها)
 سرمایه مالی و اقتصادی: اساس سرمایه (نقدی، اعتباری / بدهی، پس‌انداز و سایر دارایی‌های اقتصادی)
 سرمایه فیزیکی: زیرساخت‌ها (ساختمان‌ها، جاده‌ها) فناوری و تجهیزات تولید
 سرمایه طبیعی: ذخایر منابع طبیعی (خاک، آب، هوا، منابع ژنتیکی و غیره) و خدمات زیست‌محیطی (چرخه آب، رسوبات و غیره)

تدوین راهبردهای استراتژی بهینه معیشت پایدار روستایی با استفاده از مدل SWOT تجزیه و تحلیل‌های SWOT جهت تطابق نقاط ضعف و قوت درونی با فرصت‌ها و تهدیدات بیرونی است. از دیدگاه این مدل یک استراتژی مناسب، قوت‌ها و فرصت‌ها را به حداکثر و ضعف‌ها و تهدیدها را به حداقل ممکن می‌رساند. برای این منظور نقاط قوت و ضعف درونی و فرصت‌ها و تهدیدات بیرونی در چهار حالت کلی SO، WO، ST و WT به هم پیوند داده شده و گزینه‌های استراتژی خلق و انتخاب می‌شوند (هریسون و کارون، ۱۳۸۲:

۱۹۲). در استراتژی‌های SO سعی می‌شود با اتکاء بر نقاط قوت درونی از فرصت‌های محیطی بهره‌برداری به عمل آید. در استراتژی‌های WO هدف این است تا با بهره‌برداری از فرصت‌های محیطی موجود، از نقاط ضعف درونی کاسته شود. در استراتژی‌های ST کوشش می‌شود تا با استفاده از نقاط قوت درونی، اثرات ناشی از تهدیدات موجود در محیط خارج کاهش داده شود و در نهایت در استراتژی‌های WT که بدترین وضعیت به‌شمار می‌آید، هدف کم کردن نقاط ضعف درونی و پرهیز از تهدیدات ناشی از محیط خارجی است (فردار، ۱۳۷۹: ۳۶۴-۳۶۰). برای تحلیل سوات منطقه نخست اطلاعات مرتبط و عوامل عمده خارجی و داخلی در منطقه بررسی و مشخص شده و در ماتریس ارزیابی مورد سنجش قرار گرفتند. (جدول ۲).

جدول ۲- تجزیه و تحلیل عوامل خارجی در فرصت‌ها (O)

نظر اساتید دانشگاه			نظر کارشناسان روستایی			سرمايه‌ها	(فرصت‌ها O)
امتیاز	رتبه	وزن	امتیاز	رتبه	وزن		
۰/۲۴۴	۴	۰/۰۶۱	۰/۳۰۸	۴	۰/۰۷۷	اقتصادی	ارائه تسهیلات اعتباری و وام
۰/۱۲۹	۳	۰/۰۴۳	۰/۱۹۸	۳	۰/۰۶۶		سهل‌الوصول بودن تبدیل دارائی هائی از قبیل دام و غیره به پول نقد
۰/۱۷۴	۳	۰/۰۵۸	۰/۱۸۳	۳	۰/۰۶۱		امکان تبدیل آسان درآمدهای روستایی به پس‌اندازهای مفید از قبیل دام
۰/۳۳۶	۴	۰/۰۸۴	۰/۳۴۸	۴	۰/۰۸۷	اجتماعی	ارائه وام‌های کم‌بهره و اعتبارات خرد به امور مرتبط با کشاورزی
۰/۳۰۴	۴	۰/۰۷۶	۰/۱۹۸	۳	۰/۰۶۶		حمایت‌های دولتی از توانمندسازی اقشار آسیب‌پذیر روستایی
۰/۲۶۴	۴	۰/۰۶۶	۰/۱۹۸	۳	۰/۰۶۶		گسترش خدمات اجتماعی از قبیل بیمه رایگان روستائیان
۰/۲۶۴	۳	۰/۰۸۲	۰/۳۴۸	۴	۰/۰۸۷	انسانی	حمایت‌های دولتی از سرمایه‌گذاری در صنایع کوچک و تبدیلی و صنایع دستی از طریق اعطای تسهیلات
۰/۳۴۴	۴	۰/۰۸۶	۰/۳۶۸	۴	۰/۰۹۲		تضمین خرید محصولات کشاورزی
۰/۲۵۸	۳	۰/۰۸۶	۰/۱۵۳	۳	۰/۰۵۱	طبیعی	کارآفرینی به‌منظور ایجاد تنوع در فرصت‌های شغلی
۰/۱۷۴	۳	۰/۰۵۸	۰/۳۰۴	۴	۰/۰۷۶		برخورداری از نیروی انسانی مستعد و تحصیل‌کرده
۰/۲۸۴	۴	۰/۰۷۱	۰/۱۰۸	۳	۰/۰۳۶	فیزیکی	رونق گردشگری محیطی (اکوتوریسم) به‌خصوص در فصول گرم سال (وجود چشم‌اندازهای طبیعی بکر)
۰/۲۶۴	۴	۰/۰۶۶	۰/۳۰۸	۴	۰/۰۷۷		حاصلخیزی خاک کشاورزی منطقه
۰/۲۳۷	۳	۰/۰۷۹	۰/۳۲۸	۴	۰/۰۸۲	جمع کل فرصت‌ها	افزایش توجه دولت به روستاها در برنامه‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی
۰/۲۵۲	۳	۰/۰۸۴	۰/۲۳۱	۳	۰/۰۷۷		افزایش روند مهاجرت‌های معکوس و بهسازی و سرمایه‌گذاری در روستاها
۳/۵۲۸	۴۹	۱	۳/۵۸۱	۴۹	۱		

جهت وزن‌دهی به هر عامل یک ضریب وزنی بین ۱ (بسیار کم‌اهمیت) تا ۵ (بسیار مهم) اختصاص دادیم، سپس ستون را نرمالیزه کردیم تا وزن‌های بین صفر تا یک برای هر عامل به‌دست آید به‌گونه‌ای که جمع ضرایب وزنی اختصاص داده شده مساوی یک گردد. همچنین به‌منظور رتبه‌دهی به عوامل، برحسب میزان تطابق سیستم با فرصت‌ها و تهدیدها برای هر یک از عوامل یک امتیاز بین یک تا چهار اختصاص می‌دهیم این امتیاز بیانگر میزان اثربخشی استراتژی‌های کنونی سیستم در نشان دادن واکنش نسبت به عوامل مزبور می‌باشد. عدد ۴ به معنی این

است که واکنش عالی بوده است و عدد ۱ بدین معنی است که واکنش بسیار ضعیف می‌باشد. به استناد نتایج حاصل از (جدول ۲) تضمین خرید محصولات کشاورزی با امتیاز ۰/۳۶۸ و وزن نسبی ۰/۰۹۲ از نظر کارشناسان امور روستایی و با امتیاز ۰/۳۴۴ و وزن نسبی ۰/۰۸۶ از نظر اساتید دانشگاه به‌عنوان مهم‌ترین فرصت خارجی تلقی می‌شود.

جدول ۳- تجزیه و تحلیل عوامل خارجی در تهدیدها (T)

نظر اساتید دانشگاه			نظر کارشناسان روستایی			(تهدیدها T)	سرمایه‌ها
امتیاز	رتبه	وزن	امتیاز	رتبه	وزن		
۰/۱۲۶	۲	۰/۰۶۳	۰/۰۵۰	۱	۰/۰۵۰	عدم وجود توجه اقتصادی جهت سرمایه‌گذاری و هزینه کرد دولت در توسعه مناطق روستایی کم‌جمعیت	اقتصادی
۰/۱۷۶	۲	۰/۰۸۸	۰/۱۹۸	۲	۰/۰۹۹	کاهش اهمیت بخش کشاورزی (قیمت پایین محصولات کشاورزی)	
۰/۱۰۶	۲	۰/۰۵۳	۰/۱۲۰	۲	۰/۰۶۰	بالا بودن هزینه‌های تهیه و نگهداری ابزار و آلات و ماشین‌آلات کشاورزی	
۰/۰۶۲	۱	۰/۰۶۲	۰/۰۶۶	۱	۰/۰۶۶	عدم سرمایه‌گذاری مناسب در زمینه گردشگری روستایی	اجتماعی
۰/۰۷۰	۱	۰/۰۷۰	۰/۰۶۶	۱	۰/۰۶۶	نبود بازارچه‌های فروش محصولات سنتی و صنایع دستی و تولیدی روستایی (عدم توجه به تولیدات روستایی خرد)	
۰/۱۶۶	۲	۰/۰۸۳	۰/۰۷۶	۱	۰/۰۷۶	عدم وجود انگیزه و تمایل در جوانان روستایی به اشتغال در بخش کشاورزی	
۰/۰۵۰	۱	۰/۰۵۰	۰/۱۳۲	۲	۰/۰۶۶	عدم آگاهی ساکنان روستایی از شیوه‌های نوین و صحیح کشت، شخم و زهکشی آب‌های سطحی زمین‌های زراعی	انسانی
۰/۰۴۶	۱	۰/۰۴۶	۰/۱۲۰	۲	۰/۰۶۰	عدم آگاهی و آمادگی ساکنان روستایی در برابر بلایای طبیعی از قبیل سیل، زلزله و ..	
۰/۱۵۸	۲	۰/۰۷۹	۰/۱۴۲	۲	۰/۰۷۱	ادامه روند مهاجرت افراد واقع در سنین فعالیت	
۰/۱۴۰	۲	۰/۰۷۰	۰/۱۰۰	۲	۰/۰۵۰	تغییرات اقلیمی و اثرات آن بر محصولات کشاورزی از قبیل خشکسالی، سرمای زودرس و ...	طبیعی
۰/۱۵۸	۲	۰/۰۷۹	۰/۱۵۴	۲	۰/۰۷۷	تهدیدهای محیطی (خشکسالی)	
۰/۰۶۳	۱	۰/۰۶۳	۰/۰۵۰	۱	۰/۰۵۰	توسعه صنایع ماسه شویی و پایین رفتن بستر رودخانه قرانقو که منجر به کاهش زمین‌های آبی و باغات حاشیه رودخانه می‌گردد	
۰/۰۶۳	۱	۰/۰۶۳	۰/۱۷۶	۲	۰/۰۸۸	کاهش بودجه تخصیصی به امر بهسازی و توسعه خدمات روستایی	فیزیکی
۰/۱۲۶	۲	۰/۰۶۳	۰/۰۵۵	۱	۰/۰۵۵	فاصله زیاد روستاها با راه‌های اصلی و عدم دسترسی به امکانات حمل‌ونقل عمومی	
۰/۱۳۶	۲	۰/۰۶۸	۰/۱۳۲	۲	۰/۰۶۶	عدم امکان دسترسی مناسب به خدمات بهداشتی-درمانی و آموزشی	
۱/۶۴۶	۲۴	۱	۱/۶۳۷	۲۴	۱	جمع کل تهدیدها	

همچنین به استناد نتایج حاصل از (جدول ۳) کاهش اهمیت بخش کشاورزی (قیمت پایین محصولات کشاورزی) با امتیاز ۰/۱۹۸ و وزن نسبی ۰/۰۹۹ از نظر کارشناسان امور روستایی و با امتیاز ۰/۱۷۶ و وزن نسبی ۰/۰۸۸ از نظر اساتید دانشگاه به‌عنوان مهم‌ترین تهدید خارجی تلقی می‌شود. نزدیکی نظرات این دو گروه (کارشناسان امور

روستایی و اساتید دانشگاه) به یکدیگر در خصوص عوامل خارجی موثر در فرصت‌ها و تهدیدها نشانگر اهمیت این دو موضوع می‌باشد که به نوعی موجبات درک مشترک آن را پدید آورده است.

در ادامه نتایج حاصل از (جدول ۴) نشان می‌دهد که وجود مراکز خدمات روستایی در مراکز دهستان‌ها با امتیاز ۰/۴۳۲ و وزن نسبی ۰/۱۰۸ از نظر کارشناسان امور روستایی به‌عنوان مهم‌ترین نقطه قوت داخلی منطقه در نظر گرفته می‌شود در حالی که امکان اشتغال به امور جنبی کشاورزی از قبیل دامپروری و زنبورداری و غیره با امتیاز ۰/۳۷۶ و وزن نسبی ۰/۰۹۴ از نظر اساتید دانشگاه به‌عنوان مهم‌ترین نقطه قوت داخلی منطقه تلقی می‌شود.

جدول ۴- تجزیه و تحلیل عوامل داخلی در نقاط قوت (S)

نظر اساتید دانشگاه			نظر کارشناسان روستایی			(نقاط قوت S)	سرمایه‌ها
امتیاز	رتبه	وزن	امتیاز	رتبه	وزن		
۰/۲۲۲	۳	۰/۰۷۴	۰/۲۱۶	۳	۰/۰۷۲	خودکفائی خانوار روستایی در تامین بخشی از منابع غذایی از قبیل لبنیات و مواد پروتئینی	اقتصادی
۰/۲۹۲	۴	۰/۰۷۳	۰/۳۱۲	۴	۰/۰۷۸	بالا رفتن ارزش زمین‌های زارعی منطقه در سال‌های اخیر	
۰/۲۴۰	۳	۰/۰۸۰	۰/۲۱۶	۳	۰/۰۷۲	وجود روحیه همکاری و مشارکت در محیط روستا	اجتماعی
۰/۱۷۴	۳	۰/۰۵۸	۰/۱۶۲	۳	۰/۰۵۴	پایبندی به آداب و رسوم و سنت‌ها	
۰/۲۲۰	۴	۰/۰۵۵	۰/۱۹۲	۴	۰/۰۴۸	امکان استفاده از نیروی کار زنان و کودکان در امور کشاورزی	انسانی
۰/۳۷۶	۴	۰/۰۹۴	۰/۲۸۸	۴	۰/۰۷۲	امکان اشتغال به امور جنبی کشاورزی از قبیل دامپروری و زنبورداری	
۰/۲۳۱	۳	۰/۰۷۷	۰/۱۹۸	۳	۰/۰۶۶	بهره‌مندی از مراتع مستعد منطقه جهت پرورش دام	طبیعی
۰/۲۷۳	۳	۰/۰۹۱	۰/۳۳۶	۴	۰/۰۸۴	فراهم آمدن شرایط امکان تبدیل زمین‌های زارعی دیم منطقه به زمین‌های زراعی آبی و باغات در سال‌های اخیر (امکان استفاده از آب سد سهند)	
۰/۲۲۲	۳	۰/۰۷۴	۰/۳۳۶	۴	۰/۰۸۴	وجود منابع معدنی در مناطق روستایی منطقه	
۰/۳۴۰	۴	۰/۰۸۵	۰/۳۳۶	۴	۰/۰۸۴	دسترسی به منابع خاک مستعد کشاورزی در منطقه	
۰/۲۳۱	۳	۰/۰۷۷	۰/۳۸۴	۴	۰/۰۹۶	رونق نوسازی مسکن روستایی و بهسازی کالبدی روستاهای منطقه	فیزیکی
۰/۳۴۰	۴	۰/۰۸۵	۰/۲۳۴	۳	۰/۰۷۸	برخوردار بودن از خدمات اساسی (تلفن، برق، گاز و آبلوله‌کشی) در اکثریت روستاهای منطقه	
۰/۲۳۱	۳	۰/۰۷۷	۰/۴۳۲	۴	۰/۱۰۸	وجود مراکز خدمات روستایی در مراکز دهستان‌ها	
۳/۳۹۳	۴۴	۱	۳/۶۴۲	۴۴	۱	جمع کل نقاط قوت	

در ادامه نتایج حاصل از (جدول ۵) نشان می‌دهد که قطعه‌قطعه بودن و پایین بودن متوسط زمین کشاورزی در دسترس خانوارها و عدم تمایل بخش خصوصی جهت سرمایه‌گذاری در منطقه و فقدان مسکن مناسب، امن و ارزان (کیفیت پایین مسکن روستایی منطقه) به‌ویژه در مواجهه با حوادث طبیعی مشترکا با امتیاز ۰/۱۵۴ و وزن نسبی

۰/۰۷۷ از نظر کارشناسان امور روستایی به عنوان مهم ترین نقطه ضعف داخلی منطقه محسوب می شود در حالی که عدم تمایل بخش خصوصی جهت سرمایه گذاری در منطقه با امتیاز ۰/۱۵۶ و وزن نسبی ۰/۰۷۸ از نظر اساتید دانشگاه به عنوان مهم ترین نقطه ضعف داخلی منطقه تلقی می شود.

جدول ۵- تجزیه و تحلیل عوامل داخلی در نقاط ضعف (W)

نظر اساتید دانشگاه			نظر کارشناسان روستایی			(نقاط ضعف W)	سرمایه ها
امتیاز	رتبه	وزن	امتیاز	رتبه	وزن		
۰/۰۷۳	۱	۰/۰۷۳	۰/۰۶۳	۱	۰/۰۶۳	وابستگی به کشت گندم و عدم تمایل به تغییر کشت	اقتصادی
۰/۱۴۲	۲	۰/۰۷۱	۰/۱۵۴	۲	۰/۰۷۷	قطعه قطعه بودن و پایین بودن متوسط زمین کشاورزی در دسترس خانوارها	
۰/۱۵۲	۲	۰/۰۷۶	۰/۱۴۴	۲	۰/۰۷۲	پایین بودن سطح درآمدی روستائیان منطقه	
۰/۵۵	۱	۰/۰۵۵	۰/۰۴۸	۱	۰/۰۴۸	فقدان انگیزه پیشرفت در بین ساکنان روستایی منطقه	اجتماعی
۰/۱۵۶	۲	۰/۰۷۸	۰/۱۵۴	۲	۰/۰۷۷	عدم تمایل بخش خصوصی جهت سرمایه گذاری در منطقه	
۰/۷۱	۱	۰/۰۷۱	۰/۰۳۹	۱	۰/۰۳۹	رواج کشاورزی سنتی و کم بازده	انسانی
۰/۱۰۴	۲	۰/۰۵۲	۰/۰۴۸	۱	۰/۰۴۸	تمایل ترکیب سنی جمعیت روستاها به نفع کودکان و کهنسالان	
۰/۱۳۰	۲	۰/۰۶۵	۰/۱۲۶	۲	۰/۰۶۳	نرخ بالای بیکاری در بین جمعیت در سنین فعالیت منطقه	
۰/۱۵۲	۲	۰/۰۷۶	۰/۰۶۳	۱	۰/۰۶۳	عدم امکان ادامه تحصیل کودکان در مقاطع بالاتر خصوصا راهنمایی و دبیرستان برای دختران	
۰/۰۴۷	۱	۰/۰۴۷	۰/۱۲۶	۲	۰/۰۶۳	ناهموار بودن و شیب زیاد زمین های کشاورزی منطقه	طبیعی
۰/۰۷۳	۱	۰/۰۷۳	۰/۰۶۸	۱	۰/۰۶۸	پایین رفتن سطح آب های زیرزمینی منطقه	
۰/۰۳۹	۱	۰/۰۳۹	۰/۱۱۶	۲	۰/۰۵۸	نامناسب بودن مفر و موقعیت روستاها و مشکلات ناشی از آن	
۰/۱۱۰	۲	۰/۰۵۵	۰/۱۲۶	۲	۰/۰۶۳	پایین بودن کیفیت آب شرب و کمبود آب کشاورزی در برخی مناطق روستایی	
۰/۱۱۸	۲	۰/۰۵۹	۰/۱۵۴	۲	۰/۰۷۷	فقدان مسکن مناسب، امن و ارزان (کیفیت پائین مساکن روستایی منطقه)	فیزیکی
۰/۰۵۷	۱	۰/۰۵۷	۰/۰۶۳	۱	۰/۰۶۳	نامناسب بودن زیرساخت ها از قبیل راه های روستایی	
۰/۱۰۶	۲	۰/۰۵۳	۰/۱۱۶	۲	۰/۰۵۸	نامناسب بودن تسهیلات بهداشتی و خدماتی در بسیاری از روستاها	
۲/۱۴۳	۲۵	۱	۱/۶۰۸	۲۵	۱	جمع کل نقاط ضعف	

جهت رسیدن به یک دید جامع و مقایسه کلی از نتایج به دست آمده، جمع بندی عوامل داخلی و خارجی از دید این دو گروه در قالب (جدول ۶)، ترکیب و نتایج ذیل به دست آمد.

جدول ۶- ترکیب عوامل داخلی و خارجی از دید اساتید دانشگاه و کارشناسان امور روستایی منطقه

از دید کارشناسان امور روستایی منطقه				از دید اساتید دانشگاه			
عوامل داخلی		عوامل خارجی		عوامل داخلی		عوامل خارجی	
S	W	O	T	S	W	O	T
۳/۶۴۲	۱/۶۰۸	۳/۵۸۱	۱/۶۳۷	۳/۳۹۳	۲/۱۴۳	۳/۵۲۸	۱/۶۴۶
SO	WT	ST	WO	SO	WT	ST	WO
۷/۲۲۳	۳/۲۴۵	۵/۲۷۹	۵/۱۸۹	۶/۹۲۱	۳/۷۸۹	۵/۰۳۹	۵/۶۷۱

اولویت‌بندی نقاط قوت و ضعف استراتژی بهینه معیشت پایدار در مناطق روستایی منطقه اولویت‌بندی نقاط قوت و ضعف از دید کارشناسان امور روستایی منطقه و اساتید دانشگاه دارای تفاوت‌هایی است که حاکی از نوع نگرش آنان نسبت به مسائل و سیاست‌های مرتبط با روستاها از یک‌طرف و از طرف دیگر چگونگی شناخت از منطقه می‌باشد. بر پایه نتایج (جدول ۷) وجود مراکز خدمات روستایی در مراکز دهستان‌ها، رونق نوسازی مسکن روستایی و بهسازی کالبدی روستاهای منطقه، فراهم آمدن شرایط امکان تبدیل زمین‌های زارعی دیم منطقه به زمین‌های زارعی آبی و باغات در سال‌های اخیر (امکان استفاده از آب سد سهند)، وجود منابع معدنی در مناطق روستایی منطقه و دسترسی به منابع خاک مستعد کشاورزی در منطقه به ترتیب بیش‌ترین اولویت نقاط قوت منطقه از دید کارشناسان امور روستایی می‌باشد در حالی که امکان اشتغال به امور جنبی کشاورزی از قبیل دامپروری و زنبورداری، دسترسی به منابع خاک مستعد کشاورزی در منطقه و بالا رفتن ارزش زمین‌های زارعی منطقه در سال‌های اخیر از دید اساتید دانشگاه از اهمیت بیش‌تری برخوردار است. از نقطه نظر نقاط ضعف قطعه‌قطعه بودن و پایین بودن متوسط زمین کشاورزی در دسترس خانوارها، عدم تمایل بخش خصوصی جهت سرمایه‌گذاری در منطقه، فقدان مسکن مناسب، امن و ارزان (کیفیت پایین مسکن روستایی منطقه) به‌ویژه در مواجهه با حوادث طبیعی، پایین بودن سطح درآمدی روستاییان منطقه، نرخ بالای بیکاری در بین جمعیت در سنین فعالیت منطقه، ناهموار بودن و شیب زیاد زمین‌های کشاورزی منطقه و پایین بودن کیفیت آب شرب و کمبود آب کشاورزی در برخی مناطق روستایی از دید کارشناسان امور روستایی به ترتیب از اولویت بیش‌تری برخوردارند لیکن از دید اساتید دانشگاه عدم تمایل بخش خصوصی جهت سرمایه‌گذاری در منطقه، پایین بودن سطح درآمدی روستاییان منطقه و قطعه‌قطعه بودن و پایین بودن متوسط زمین کشاورزی در دسترس خانوارها به ترتیب اولویت اول نقاط ضعف منطقه می‌باشد. برخلاف نقاط قوت در موضوع نقاط ضعف دید کارشناسان امور روستایی منطقه و اساتید دانشگاه به همدیگر نزدیک بوده و همسوئی بیش‌تری نشان می‌دهد.

در موضوع اولویت‌بندی فرصت‌ها و تهدیدها دید این دو گروه خصوصا در موضوع فرصت‌ها از نزدیکی بیش‌تری برخوردار بوده نقاط مشترک بیش‌تری را نشان می‌دهد.

جدول ۷- اولویت‌بندی نقاط قوت و ضعف در انتخاب استراتژی بهینه معیشت پایدار

رتبه		اولویت‌بندی نقاط ضعف (W)	رتبه		اولویت‌بندی نقاط قوت (S)
کارشناسان	اساتید		کارشناسان	اساتید	
۳	۱	قطعه‌قطعه بودن و پایین بودن متوسط زمین کشاورزی در دسترس خانوارها	۶	۱	وجود مراکز خدمات روستایی در مراکز دهستان‌ها
۱	۱	عدم تمایل بخش خصوصی جهت سرمایه‌گذاری در منطقه	۶	۲	رونق نوسازی مسکن روستایی و بهسازی کالبدی روستاهای منطقه
۵	۱	فقدان مسکن مناسب، امن و ارزان (کیفیت پائین مسکن روستایی منطقه) به‌ویژه در مواجهه با حوادث طبیعی	۴	۳	فراهم آمدن شرایط امکان تبدیل زمین‌های زارعی دیم منطقه به زمین‌های زارعی آبی و باغات در سال‌های اخیر (امکان استفاده از آب سد سهند)
۲	۲	پایین بودن سطح درآمدی روستاییان منطقه	۷	۳	وجود منابع معدنی در مناطق روستایی منطقه
۴	۳	نرخ بالای بیکاری در بین جمعیت در سنین فعالیت منطقه	۳	۴	دسترسی به منابع خاک مستعد کشاورزی در منطقه
۱۳	۳	ناهموار بودن و شیب زیاد زمین‌های کشاورزی منطقه	۳	۴	بالا رفتن ارزش زمین‌های زارعی منطقه در سال‌های اخیر
۶	۳	پایین بودن کیفیت آب شرب و کمبود آب کشاورزی در برخی مناطق روستایی	۱	۵	امکان اشتغال به امور جنبی کشاورزی از قبیل دام‌پروری و زنبورداری
۱۴	۴	نامناسب بودن مقر و موقعیت روستاها و مشکلات ناشی از آن	۲	۶	برخورداری از خدمات اساسی (تلفن، برق، گاز و آب‌لوله‌کشی) در اکثریت روستاهای منطقه
۷	۴	نامناسب بودن تسهیلات بهداشتی و خدماتی در بسیاری از روستاها	۷	۷	خودکفایی خانوار روستایی در تامین بخشی از منابع غذایی از قبیل لبنیات و مواد پروتئینی
۹	۵	پایین رفتن سطح آب‌های زیرزمینی منطقه	۵	۷	وجود روحیه همکاری و مشارکت در محیط روستا
۹	۶	وابستگی به کشت گندم و عدم تمایل به تغییر کشت	۶	۸	بهره‌مندی از مراتع مستعد منطقه جهت پرورش دام
۲	۶	عدم امکان ادامه تحصیل کودکان در مقاطع بالاتر خصوصا راهنمایی و دبیرستان برای دختران	۸	۹	امکان استفاده از نیروی کار زنان و کودکان در امور کشاورزی
۱۱	۶	نامناسب بودن زیرساخت‌ها از قبیل راه‌های روستایی	۹	۱۰	پایبندی به آداب و رسوم و سنت‌ها
۱۲	۷	فقدان انگیزه پیشرفت در بین ساکنان روستایی منطقه			
۸	۷	تمایل ترکیب سنی جمعیت روستاها به نفع کودکان و کهنسالان			
۱۰	۸	رواج کشاورزی سنتی و کم بازده			

با استناد به نتایج (جدول ۸) حمایت‌های دولتی از سرمایه‌گذاری در صنایع کوچک و تبدیلی و صنایع دستی از طریق اعطای تسهیلات و افزایش توجه دولت به روستاها در برنامه‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی به ترتیب اولویت اول کارشناسان امور روستایی منطقه از بعد فرصت‌های پیش رو می‌باشد. همچنین از دید اساتید دانشگاه نیز تضمین

خرید محصولات کشاورزی، ارائه وام‌های کم‌بهره و اعتبارات خرد به امور مرتبط با کشاورزی و حمایت‌های دولتی از توانمندسازی اقشار آسیب‌پذیر روستایی اولویت‌های اصلی فرصت‌های پیش روی منطقه می‌باشد.

جدول ۸- اولویت‌بندی فرصت‌ها و تهدیدها در انتخاب استراتژی بهینه معیشت پایدار

رتبه		اولویت‌بندی تهدیدها (T)	رتبه		اولویت‌بندی فرصت‌ها (O)
اساتید	کارشناسان		اساتید	کارشناسان	
۱	۱	کاهش اهمیت بخش کشاورزی (قیمت پایین محصولات کشاورزی)	۱	۱	تضمین خرید محصولات کشاورزی
۹	۲	کاهش بودجه تخصیصی به امر بهسازی و توسعه خدمات روستایی	۲	۲	ارائه وام‌های کم‌بهره و اعتبارات خرد به امور مرتبط با کشاورزی
۳	۳	تهدیدهای محیطی (خشکسالی)	۵	۲	حمایت‌های دولتی از سرمایه‌گذاری در صنایع کوچک و تبدیلی و صنایع دستی از طریق اعطای تسهیلات
۳	۴	ادامه روند مهاجرت افراد واقع در سنین فعالیت	۹	۳	افزایش توجه دولت به روستاها در برنامه‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی
۱۱	۵	عدم آگاهی ساکنان روستایی از شیوه‌های نوین و صحیح کشت، شخم و زهکشی آب‌های سطحی زمین‌های زراعی	۸	۴	ارائه تسهیلات اعتباری و وام
۵	۵	عدم امکان دسترسی مناسب به خدمات بهداشتی-درمانی و آموزشی	۵	۴	حاصلخیزی خاک کشاورزی منطقه
۷	۶	بالا بودن هزینه‌های تهیه و نگهداری ابزار و آلات و ماشین‌آلات کشاورزی	۱۰	۵	برخورداداری از نیروی انسانی مستعد و تحصیل‌کرده
۱۲	۶	عدم آگاهی و آمادگی ساکنان روستایی در برابر بلایای طبیعی از قبیل سیل، زلزله و ..	۷	۶	افزایش روند مهاجرت‌های معکوس و بهسازی و سرمایه‌گذاری در روستاها
۴	۷	تغییرات اقلیمی و اثرات آن بر محصولات کشاورزی از قبیل خشکسالی، سرمای زودرس و ...	۱۱	۷	سهل‌الوصول بودن تبدیل دارایی‌هایی از قبیل دام و غیره به پول نقد
۲	۸	عدم وجود انگیزه و تمایل در جوانان روستایی به اشتغال در بخش کشاورزی	۳	۷	حمایت‌های دولتی از توانمندسازی اقشار آسیب‌پذیر روستایی
۱۰	۹	عدم سرمایه‌گذاری مناسب در زمینه گردشگری روستایی	۵	۷	گسترش خدمات اجتماعی از قبیل بیمه رایگان روستائیان
۸	۹	نبود بازارچه‌های فروش محصولات سنتی و صنایع دستی و تولیدی روستایی (عدم توجه به تولیدات روستایی خرد)	۱۰	۸	امکان تبدیل آسان درآمدهای روستایی به پس‌اندازهای مفید از قبیل دام
۶	۱۰	فاصله زیاد روستاها با راه‌های اصلی و عدم دسترسی به امکانات حمل‌ونقل عمومی	۶		کارآفرینی به‌منظور ایجاد تنوع در فرصت‌های شغلی
۶	۱۱	عدم وجود توجه اقتصادی جهت سرمایه‌گذاری و هزینه کرد دولت در توسعه مناطق روستایی کم‌جمعیت	۴	۱۰	رونق گردشگری محیطی (اکوتوریسم) به خصوص در فصول گرم سال (وجود چشم‌اندازهای طبیعی بکر)
۹	۱۱	توسعه صنایع ماسه شویی و پایین رفتن بستر رودخانه قرانقو که منجر به کاهش زمین‌های آبی و باغات حاشیه رودخانه می‌گردد			

در زمینه تهدیدات خارجی، از دید کارشناسان امور روستایی منطقه کاهش اهمیت بخش کشاورزی (قیمت پایین محصولات کشاورزی)، کاهش بودجه تخصیصی به امر بهسازی و توسعه خدمات روستایی و تهدیدهای محیطی (خشکسالی) به ترتیب اولویت‌های مهم تهدید کننده معیشت پایدار روستایی منطقه شناخته شده و همچنین از دید اساتید دانشگاه نیز به ترتیب کاهش اهمیت بخش کشاورزی (قیمت پایین محصولات کشاورزی)، عدم وجود انگیزه و تمایل در جوانان روستایی به اشتغال در بخش کشاورزی، تهدیدهای محیطی (خشکسالی) و ادامه روند مهاجرت افراد واقع در سنین فعالیت اصلی‌ترین تهدیدات خارجی پایداری معیشت روستایی منطقه به‌شمار می‌رود.

جدول ۹- خلاصه تجزیه و تحلیل عوامل تعیین کننده و استراتژیک معیشت پایدار از دید کارشناسان امور روستایی منطقه

نیازمند توجه و برنامه‌ریزی			امتیاز	مرتبط با سرمایه	عوامل استراتژیک
بلندمدت	میان‌مدت	کوتاه‌مدت			
*	*		۰/۴۳۲	فیزیکی	S1- وجود مراکز خدمات روستایی در مراکز دهستان‌ها
*	*		۰/۳۸۴	فیزیکی	S2- رونق نوسازی مسکن روستایی و بهسازی کالبدی روستاهای منطقه
	*		۰/۳۳۶	طبیعی	S3- فراهم آمدن شرایط امکان تبدیل زمین‌های زراعی دیم منطقه به زمین‌های زراعی آبی و باغات در سال‌های اخیر (امکان استفاده از آب سد سهند)
*			۰/۳۳۶	طبیعی	S3- وجود منابع معدنی در مناطق روستایی منطقه
*			۰/۳۳۶	طبیعی	S3- دسترسی به منابع خاک مستعد کشاورزی در منطقه
*			۰/۱۵۴	اقتصادی	W1- قطعه‌قطعه بودن و پایین بودن متوسط زمین کشاورزی در دسترس خانوارها
	*		۰/۱۵۴	اجتماعی	W1- عدم تمایل بخش خصوصی جهت سرمایه‌گذاری در منطقه
		*	۰/۱۵۴	فیزیکی	W1- فقدان مسکن مناسب، امن و ارزان (کیفیت پایین مسکن روستایی منطقه) به‌ویژه در مواجهه با حوادث طبیعی
*	*		۰/۱۴۴	اقتصادی	W2- پایین بودن سطح درآمدی روستائیان منطقه
*	*		۰/۱۲۶	انسانی	W3- نرخ بالای بیکاری در بین جمعیت در سنین فعالیت منطقه
*			۰/۱۲۶	طبیعی	W3- ناهموار بودن و شیب زیاد زمین‌های کشاورزی منطقه
	*	*	۰/۱۲۶	طبیعی	W3- پایین بودن کیفیت آب شرب و کمبود آب کشاورزی در برخی مناطق روستایی
		*	۰/۳۶۸	اجتماعی	O1- تضمین خرید محصولات کشاورزی
		*	۰/۳۴۸	اقتصادی	O2- ارائه وام‌های کم‌بهره و اعتبارات خرد به امور مرتبط با کشاورزی
		*	۰/۱۹۸	اجتماعی	O2- حمایت‌های دولتی از سرمایه‌گذاری در صنایع کوچک و تبدیلی و صنایع دستی از طریق اعطای تسهیلات
*	*		۰/۳۲۸	اجتماعی	O3- افزایش توجه دولت به روستاها در برنامه‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی
	*		۰/۱۹۸	اقتصادی	T1- کاهش اهمیت بخش کشاورزی (قیمت پائین محصولات کشاورزی)
	*		۰/۱۷۶	فیزیکی	T2- کاهش بودجه تخصیصی به امر بهسازی و توسعه خدمات روستایی
*			۰/۱۵۴	طبیعی	T3- تهدیدهای محیطی (خشکسالی)

به استناد نتایج (جدول ۹) از دید کارشناسان امور روستایی نقاط قوت داخلی مرتبط با معیشت پایدار روستایی منطقه در طیف سرمایه‌های فیزیکی و طبیعی منطقه قرار می‌گیرد و نیازمند برنامه‌ریزی میان‌مدت و بلندمدت ولی در بحث نقاط ضعف داخلی اولویت بیشتر با سرمایه‌های اقتصادی و اجتماعی بوده و نیازمند برنامه‌ریزی میان‌مدت و بلندمدت می‌باشد. از بعد فرصت‌های خارجی نیز بیش‌تر سرمایه‌های اجتماعی و بعضاً اقتصادی مدنظر بوده توجه و برنامه‌ریزی سریع را می‌طلبد و لیکن از بعد تهدیدات خارجی سرمایه‌های اقتصادی، فیزیکی و طبیعی بیش‌تر در معرض خطر و بنابراین نیازمند برنامه‌ریزی میان‌مدت و بلندمدت می‌باشد.

اما نتایج (جدول ۱۰) نشان می‌دهد از دید اساتید دانشگاه نقطه قوت اصلی روستاییان در طیف سرمایه انسانی آن‌ها بوده در مراحل بعدی سرمایه‌های طبیعی و فیزیکی قرار می‌گیرد که لزوم توجه و برنامه‌ریزی کوتاه‌مدت و میان‌مدت را می‌طلبد؛ اما نقاط ضعف داخلی بیش‌تر در طیف سرمایه‌های اجتماعی بوده در درجات بعد سرمایه اقتصادی قرار می‌گیرد که نیازمند برنامه‌ریزی میان‌مدت و بلندمدت می‌باشد. از نقطه‌نظر فرصت‌های خارجی موارد ذکر شده بیش‌تر در زمره سرمایه اجتماعی و بعضاً اقتصادی بوده و برنامه‌ریزی کوتاه‌مدت و میان‌مدت را می‌طلبد؛ اما تهدیدات خارجی به‌ترتیب در طیف سرمایه‌های اقتصادی، اجتماعی، طبیعی و انسانی قرار گرفته و نیازمند برنامه‌ریزی‌های میان‌مدت و بلندمدت می‌باشد.

جدول ۱۰- خلاصه تجزیه و تحلیل عوامل تعیین‌کننده و استراتژیک معیشت پایدار از دید اساتید دانشگاه

نیازمند توجه و برنامه‌ریزی			امتیاز	مرتبط با سرمایه	عوامل استراتژیک
بلندمدت	میان‌مدت	کوتاه‌مدت			
		*	۰/۳۷۶	انسانی	S1- امکان اشتغال به امور جنبی کشاورزی از قبیل دامپروری و زنبورداری
	*		۰/۳۴۰	طبیعی	S2- دسترسی به منابع خاک مستعد کشاورزی در منطقه
	*		۰/۳۴۰	فیزیکی	S2- برخورداری از خدمات اساسی (تلفن، برق، گاز و آب لوله‌کشی) در اکثریت روستاهای منطقه
	*		۰/۲۹۲	اقتصادی	S3- بالا رفتن ارزش زمین‌های زارعی منطقه در سال‌های اخیر
	*		۰/۱۵۶	اجتماعی	W1- عدم تمایل بخش خصوصی جهت سرمایه‌گذاری در منطقه
*	*		۰/۱۵۲	اقتصادی	W2- پایین بودن سطح درآمدی روستائیان منطقه
*			۰/۱۴۲	اجتماعی	W3- قطعه‌قطعه بودن و پایین بودن متوسط زمین کشاورزی در دسترس خانوارها
		*	۰/۳۴۴	اجتماعی	O1- تضمین خرید محصولات کشاورزی
		*	۰/۳۳۶	اقتصادی	O2- ارائه وام‌های کم‌بهره و اعتبارات خرد به امور مرتبط با کشاورزی
	*		۰/۳۰۴	اجتماعی	O3- حمایت‌های دولتی از توانمندسازی اقشار آسیب‌پذیر روستایی
	*		۰/۱۹۸	اقتصادی	T1- کاهش اهمیت بخش کشاورزی (قیمت پائین محصولات کشاورزی)
*	*		۰/۱۶۶	اجتماعی	T2- عدم وجود انگیزه و تمایل در جوانان روستایی به اشتغال در بخش کشاورزی
*			۰/۱۵۸	طبیعی	T3- تهدیدهای محیطی (خشکسالی)
*	*		۰/۱۵۸	انسانی	T3- ادامه روند مهاجرت افراد واقع در سنین فعالیت

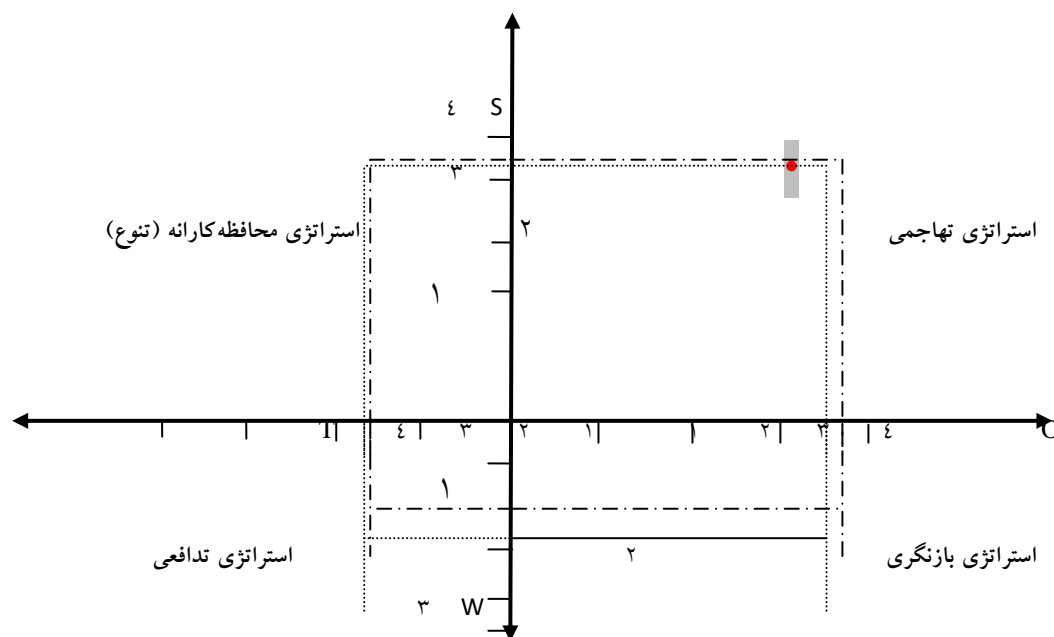
تجزیه و تحلیل نهائی یافته‌های SWOT:

به استناد نتایج به دست آمده از تحلیل مدل سوات و تاکید بر ارائه راهبردهای موثر در این زمینه راهبرد تهاجمی (رقابتی) شامل:

- ✓ توسعه و تجهیز مراکز خدمات روستایی و نوسازی و بهسازی کالبدی روستاها و گسترش خدمات اساسی
  - ✓ افزایش بهره‌وری کشاورزی از طریق توسعه اراضی آبی منطقه با بهره‌گیری منابع آبی سد سهند
  - ✓ افزایش توجه و سطح حمایت‌های دولتی از طریق تضمین خرید محصولات کشاورزی و ارائه تسهیلات اعتباری به بخش کشاورزی
  - ✓ استفاده بهینه از منابع خاکی و سایر امکانات بالقوه منطقه در جهت اشتغال‌زایی در امور جنبی کشاورزی
  - ✓ توجه جدی به مسئله زمین‌های کشاورزی منطقه و افزایش ارزش آن در سال‌های اخیر
- به‌عنوان راهبرد اصلی معیشت پایدار در منطقه شناخته‌شده و دستاوردهای تحلیلی منتج از این مدل به شرح (جدول ۱۱) ارائه می‌گردد:

جدول ۱۱- ماتریس تجزیه و تحلیل نهائی یافته‌های SWOT

نقاط ضعف (W)	نقاط قوت (S)	شرایط درونی شرایط بیرونی
<p>راهبرد بازنگری (WO):</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ تشویق یکپارچه‌سازی اراضی کشاورزی و ارائه تسهیلات ویژه به اراضی یکپارچه ✓ تحقیق و پژوهش در علل عدم جذب سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در منطقه و ارائه راه‌حل‌های اجرایی ✓ حمایت از مقاوم‌سازی ابنیه و مسکن روستایی در برابر حوادث طبیعی از طریق تداوم ارائه تسهیلات ✓ تغییر در شیوه تهیه و اجرای طرح‌های هادی روستایی در جهت انطباق هر چه بیشتر با ویژگی‌های خاص نواحی ✓ هدایت اعتبارات خرد دولتی به سمت کارآفرینی و ایجاد مشاغل مرتبط با امور روستایی 	<p>راهبرد تهاجمی (SO) (رقابتی):</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ توسعه و تجهیز مراکز خدمات روستایی و نوسازی و بهسازی کالبدی روستاها و گسترش خدمات اساسی ✓ افزایش بهره‌وری کشاورزی از طریق توسعه اراضی آبی منطقه با بهره‌گیری منابع آبی سد سهند ✓ افزایش توجه و سطح حمایت‌های دولتی از طریق تضمین خرید محصولات کشاورزی و ارائه تسهیلات اعتباری به بخش کشاورزی ✓ استفاده بهینه از منابع خاکی و سایر امکانات بالقوه منطقه در جهت اشتغال‌زایی در امور جنبی کشاورزی ✓ توجه جدی به مسئله زمین‌های کشاورزی منطقه و افزایش ارزش آن در سال‌های اخیر 	فرصت‌ها (O)
<p>راهبرد تدافعی (WT):</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ هدایت پارانه‌ها و کمک‌های دولتی به سمت افزایش سطح درآمدی ساکنین روستایی ✓ بهبود کمیت و کیفیت آب شرب مصرفی خانوارهای روستایی ✓ ترویج شیوه‌های نوین کشاورزی در اراضی ناهموار 	<p>راهبرد تنوع (ST):</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ برنامه‌ریزی جهت استفاده بهینه از منابع آبی منطقه در مواجهه با معضل خشکسالی های متوالی سال‌های اخیر ✓ آموزش شیوه‌های استفاده بهینه از منابع آبی و ترویج کشت گونه‌های مقاوم در برابر خشکسالی ✓ توسعه صنایع تبدیلی جهت کاهش خام فروشی محصولات کشاورزی منطقه ✓ ایجاد انگیزه در بین جوانان روستایی جهت افزایش اشتغال در بخش کشاورزی به‌منظور کاهش مهاجرت 	تهدیدات (T)

شکل ۳: ارزیابی عوامل داخلی و خارجی از دید اساتید دانشگاه و کارشناسان امور روستایی منطقه (نمودار SWOT)

یافته‌ها و بحث

تکنیک TOPSIS در سال ۱۹۸۱ توسط هوانگ و یون ارائه گردید. TOPSIS براین مفهوم استوار است که گزینه انتخابی بایستی کم‌ترین فاصله را با راه‌حل ایده آل مثبت و کم‌ترین فاصله را با راه‌حل ایده آل منفی داشته باشد. در این روش، ماتریس تصمیم‌گیری (مقادیر عددی شاخص‌ها برای گزینه‌ها) و وزن شاخص‌ها، داده‌های ورودی سیستم هستند و خروجی نیز به صورت رتبه‌بندی گزینه‌ها است. البته، مطلوبیت هر شاخص باید به طور یکنواخت افزایشی یا کاهش‌ی باشد که در این صورت، بهترین ارزش موجود از یک شاخص، نشان‌دهنده ایده آل آن بوده و بدترین ارزش موجود از آن مشخص‌کننده ایده آل منفی خواهد بود (مشکینی و همکاران، ۱۳۹۱). این روش زمانی که تصمیم‌گیری براساس چندین شاخص کمی کیفی انجام می‌شود، بسیار مفید است. از محاسن این روش تلفیق و ترکیب شاخص‌های کمی و کیفی جهت تصمیم‌سازی می‌باشد.

مراحل کار در روش تاپسیس به شرح زیر است:

- ۱- انتخاب شاخص‌های سنجش و تشکیل ماتریس داده‌ها؛
- ۲- وزن‌دهی به شاخص‌ها؛
- ۳- استاندارد کردن ماتریس داده‌ها؛ که با استفاده از رابطه‌های زیر انجام می‌گیرد:

$$rij = \frac{aij}{\sqrt{\sum (akj)^2}}$$

استاندارد کردن شاخص‌های مثبت

$$rij = \frac{\frac{1}{aij}}{\sqrt{\sum \left(\frac{1}{akj}\right)^2}}$$

استاندارد کردن شاخص‌های منفی

۴- اعمال وزن بر شاخص‌ها (مجموع وزن‌های اعمال شده نباید از ۱ بیش‌تر باشد)؛

۵- تعیین مقدار ماکزیمم (S^+) و مینیمم (S^-) که به ترتیب بیش‌ترین و کم‌ترین عدد مربوط به هر شاخص می‌باشد؛

۶- تعیین یک معیار فاصله‌ای بر اساس مقادیر ماکزیمم و مینیمم؛

$$Si^+ = \sqrt{\sum (aij - S^+)^2}$$

معیار فاصله‌ای برای مقادیر ایده آل (ماکزیمم)

$$Si^- = \sqrt{\sum (aij - S^-)^2}$$

معیار فاصله‌ای برای مقادیر نهایت افت (مینیمم)

aij مقدار عددی مربوط به هر شاخص می‌باشد.

$$7- \text{ محاسبه مقدار CI با استفاده از رابطه } CI = \frac{s\bar{i}}{s\bar{i} + si^+} \text{ به دست می‌آید.}$$

پس از تعیین شاخص‌ها و اعمال اوزان بر این شاخص‌ها، با تعیین معیار فاصله‌ای برای مقادیر ماکزیمم و مینیمم که مهم‌ترین مرحله در روش تاپسیس می‌باشد. نتایج برای هر یک از مولفه‌های مدنظر به دست می‌آید.

براین اساس مطابق (جدول ۱۲) با استفاده از این تکنیک، چهار آلترناتیو نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای منطقه مورد مطالعه با تکیه بر دو دیدگاه کارشناسان امور روستایی منطقه و اساتید دانشگاه به شرح (جدول ۱۲) رتبه‌بندی شده است. با عنایت به این‌که کارشناسان امور روستایی شناخت بهتر و دقیق‌تری نسبت به مسایل منطقه مورد مطالعه داشتند وزن اعمال شده برای آنان ۰/۳ و برای اساتید دانشگاه ۰/۲ در نظر گرفته شد.

جدول ۱۲- میانگین رتبه‌ای نظرات کارشناسان امور روستایی منطقه و اساتید دانشگاه به‌عنوان ماتریس تصمیم‌گیری

اساتید دانشگاه	کارشناسان امور روستایی	
۳/۳۹۳	۳/۶۴۲	نقاط قوت
۲/۱۴۳	۱/۶۰۸	نقاط ضعف
۳/۵۲۸	۳/۵۸۱	فرصت‌ها
۱/۶۴۶	۱/۶۳۷	تهدیدها
۰/۲	۰/۳	وزن (W)

$$\begin{pmatrix} 0.606 & 0.650 \\ 0.383 & 0.287 \\ 0.630 & 0.640 \\ 0.294 & 0.292 \end{pmatrix} \Rightarrow \begin{pmatrix} 0.121 & 0.195 \\ 0.077 & 0.086 \\ 0.126 & 0.192 \\ 0.059 & 0.088 \end{pmatrix} \quad A^+ = (0.126 \quad 0.195) \quad A^- = (0.059 \quad 0.086)$$

$$\begin{aligned} S_{1*} &= 0.005 & S_{3*} &= 0.003 & S_{1-} &= 0.1254 & S_{3-} &= 0.1254 \\ S_{2*} &= 0.1195 & S_{4*} &= 0.1262 & S_{2-} &= 0.018 & S_{4-} &= 0.002 \end{aligned}$$

براساس تحلیل‌های این تکنیک مقدار CL بین عدد صفر و یک می‌باشد. بنابراین نتایج به‌دست آمده برای گزینه‌ها در صورتی که به عدد یک نزدیک باشد بیش‌ترین اولویت و در صورتی که به عدد صفر نزدیک باشد کم‌ترین اولویت را دارا خواهد بود. رتبه‌بندی آلترناتیوها بر اساس میزان CL^* یعنی $0 \leq C_i^* \leq 1$ در نوسان است (شمس‌الدینی، ۱۳۹۴: ۹۷). فاصله اقلیدسی تا بهترین و بدترین و میزان نزدیکی و نیز اولویت‌بندی گزینه‌های مختلف در (جدول ۱۳) ارائه شده است. بر این اساس فرصت‌ها با $(C_3^* = ۰/۹۷۶۶)$ بالاترین رتبه و تهدیدها با $(C_4^* = ۰/۰۱۵۶)$ کم‌ترین رتبه را دارا هستند.

جدول ۱۳- رتبه‌بندی آلترناتیوهای نهائی انتخاب استراتژی بهینه معیشت پایدار در مواجهه با خشکسالی در منطقه مطالعاتی

نقاط قوت	نقاط ضعف	فرصت‌ها	تهدیدها
$C_1^* = ۰/۹۶۱۷$	$C_2^* = ۰/۱۳۰۹$	$C_3^* = ۰/۹۷۶۶$	$C_4^* = ۰/۰۱۵۶$

نتیجه گیری

توسعه پایدار با توجه به گستردگی و جامعیت اهداف، اکنون به‌عنوان رویکردی غالب در بررسی ابعاد مختلف سکونتگاه‌های روستایی است و لازمه هر نوع توسعه پایداری، پایداری معیشت ساکنان آن منطقه می‌باشد بدین معنا که قبل از هر نوع برنامه‌ریزی برای یک منطقه بایستی از نقاط قوت و ضعف و فرصت‌ها و تهدیدهای پیش روی آن به‌ویژه در مواجهه با یک مسئله تاثیر گذار بر وضعیت فعلی آن (در مورد خاص منطقه مورد مطالعه خشکسالی) آشنا شد. منطبق با بررسی‌های انجام شده، تحلیل عوامل داخلی و خارجی و ادغام آن‌ها در ماتریس سوات و بهره‌گیری از تکنیک تاپسیس نتایج زیر حاصل شده است:

- علی‌رغم مواجهه جامعه محلی (روستاییان) با بحران‌ها و مخاطرات طبیعی از قبیل خشکسالی، سرمایه‌ها به‌ویژه سرمایه‌های طبیعی و انسانی از شرایطی برخوردار هستند که توانسته‌اند فضاها را تا حدود زیادی پایدار نگه‌دارند؛

- مبتنی بر نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها، راهبردهای بهبود معیشت پایدار، ماهیتی تک‌ساختی نداشته، بلکه ماهیتی چندجانبه (همه‌جانبه) دارد. این مساله، متاثر از ماهیت نظام وار پدیده مورد پژوهش است. وجود راهبردهایی نظیر توسعه و تجهیز مراکز خدمات روستایی و نوسازی و بهسازی کالبدی روستاها، استفاده بهینه از منابع خاکی و سایر امکانات بالقوه منطقه و ... در کنار افزایش بهره‌وری کشاورزی و ... بیان‌کننده این واقعیت است؛

- روستاییان با توجه به علاقه‌های اجتماعی-فرهنگی و تعلقات مکانی به فضا در مواجهه با مخاطره‌ای که زمینه‌های گسترش بحران را در ابعاد مختلف زندگی از جمله معیشت فراهم کرده است، تکیه بر فرصت‌های فراهم شده در فضای برون سیستمی و نقاط قوت درون سیستمی دارند. وجود سرمایه‌گذاران بخش خصوصی و اعتبارات خرد دولتی در کنار امکانات و توانمندی‌های بالقوه ناحیه می‌تواند بسترهای مناسبی برای پایداری معیشت فراهم آورد؛

- مبتنی بر نقاط قوت و فرصت‌ها، کارآفرینی و آموزش و ترویج شیوه‌های نوین کشاورزی می‌تواند شرایط رسیدن به معیشت پایدار را در سکونتگاه‌های روستایی ناحیه فراهم آورد.

با عنایت به این‌که در این تحقیق سعی شده نقاط قوت و ضعف و فرصت‌ها و تهدیدها در ارتباط با سرمایه‌های در دسترس ساکنان روستایی در شرایط مواجهه با یک دوره خشکسالی بررسی گردد، مقایسه نتایج پژوهش حاضر با پژوهش‌های متخصصان دیگر ضمن تاکید بر اثرگذاری موثر سرمایه‌های انسانی و طبیعی در پایداری معیشت در شرایط غیرمعمول، نشان می‌دهد که سنجاسی‌قیداری و همکاران ۱۳۹۲، در تحقیقی با عنوان اولویت‌بندی راهبردهای معیشت پایدار روستایی که طی آن ضمن شناسایی عوامل راهبردی در قالب دارایی‌های معیشتی روستاییان و نیز

ساختارها و فرآیندها، راهبردهای کانونی برای توسعه معیشت پایدار روستایی را شناسایی نموده‌اند، به نتایج مشابهی دست یافتند و از این حیث نتایج این پژوهش را تایید می‌نمایند.

منابع

- اصغری سراسکانرود، صالح (۱۳۹۱)، «برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران (ویژه دهیاری‌ها)»، تهران، بنیاد خواجه نصیرطوسی.
- پژوهشگاه مدیریت شهری و روستایی (۱۳۹۰)، «مدیریت روستایی؛ آموزش مکاتبه‌ای دهیاران»، تهران، سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور.
- توکلی، علیرضا؛ احمدی، علی (۱۳۸۴)، «مدل انتخاب و اولویت‌بندی روش‌های انتقال تکنولوژی»، تهران، دانشگاه علم و صنعت.
- جمعه‌پور، محمود؛ نرجس، کیومرث (۱۳۹۱)، «بررسی اثرات گردشگری بر دارایی‌ها و فعالیت‌های معیشتی مردم در چارچوب معیشت پایدار گردشگری مطالعه موردی روستای زیارت»، *مطالعات مدیریت گردشگری*، شماره ۱۷، صص ۸۷-۱۱۹.
- جمعه‌پور، محمود (۱۳۸۴)، «برنامه‌ریزی توسعه روستایی: دیدگاه‌ها و روش‌ها»، تهران، انتشارات سمت.
- جمعه‌پور، محمود؛ احمدی، شکوفه (۱۳۹۰)، «تاثیر گردشگری بر معیشت پایدار روستایی»، *پژوهش‌های روستایی*، شماره ۱، صص ۶۳-۳۳.
- رحمانیان، داود (۱۳۷۹)، «مقابله با خشکسالی بدون برنامه‌ریزی جامع میسر نیست»، *مهتاب قدس*، دوره جدید، شماره ۱۱، صص ۲۳-۱۴.
- رضوانی، محمدرضا؛ مطیعی‌لنگرودی، حسن؛ پورطاهری، مهدی؛ عزیزی، فاطمه (۱۳۹۴)، «مهاجرپذیری و توسعه پایدار اجتماعی در مناطق روستایی مطالعه موردی: روستاهای مهاجرپذیر منطقه کلان‌شهری تهران»، *فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، شماره ۱۹، صص ۷۱-۸۴.
- رضوانی، محمدرضا (۱۳۹۰)، «برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران»، تهران، نشر قومس.
- سجاسی‌قیداری، حمدالله؛ صادقلو، طاهره؛ پالوچ، مجتبی (۱۳۹۲)، «اولویت‌بندی راهبردهای توسعه معیشت پایدار روستایی با مدل ترکیبی سوات-تاپسیس-فازی. مطالعه موردی شهرستان خداآبند»، *فصلنامه روستا و توسعه*، شماره ۱۶، صص ۸۵-۱۱۰.
- شکوری، علی؛ بهرامی، شقایق (۱۳۹۳)، «مطالعه تاثیر گردشگری روستایی بر کاهش فقر از منظر معیشت پایدار: مورد روستاهای قلعه‌نو و کلین شهرستان ری»، *توسعه روستایی*، شماره ۱، صص ۲۴-۱.

- شمس‌الدینی، علی؛ امیری فهلیانی، محمدرضا (۱۳۹۴)، «بررسی عوامل اثرگذار بر مدیریت کاربری اراضی روستایی در شهرستان ممسنی (با استفاده از مدل ترکیبی TOPSIS-SWOT)»، *فصلنامه برنامهریزی منطقه‌ای*، شماره ۱۹، صص ۸۵-۱۰۰.
- فردار، دیوید (۱۳۷۹)، «مدیریت استراتژیک»، (ترجمه علی پارسائیان و محمد اعرابی)، تهران، انتشارات دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- فیض، داود (۱۳۸۹)، «تحلیل استراتژیک جایگاه پژوهش‌های کیفی در کشور و ارائه استراتژی‌هایی جهت توسعه آن با استفاده از مدل SWOT»، *راهبرد*، شماره ۵۴، صص ۱۸۵-۱۶۹.
- قدیری معصوم، مجتبی؛ رضوانی، محمدرضا؛ جمعه‌پور، محمود؛ باغیانی، حمیدرضا (۱۳۹۴)، «سطح‌بندی سرمایه‌های معیشتی در روستاهای گردشگری کوهستانی، مورد: دهستان بالا طالقان در شهرستان طالقان»، *فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، شماره ۱۲، صص ۱۸-۱.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۰)، «سرشماری عمومی نفوس و مسکن، روستاهای شهرستان هشتگرد»، تهران.
- مشکینی، ابوالفضل؛ قاسمی، اکرم (۱۳۹۱)، «سطح‌بندی شهرستان‌های استان زنجان براساس شاخص‌های توسعه فرهنگی با استفاده از مدل TOPSIS»، *فصلنامه برنامهریزی منطقه‌ای*، شماره ۷، صص ۱۱-۱.
- مطیعی‌لنگرودی، حسن؛ قدیری معصوم، مجتبی؛ رضوانی، محمدرضا؛ نظری، عبدالحمید؛ صحنه، بهمن (۱۳۹۰)، «تاثیر بازگشت مهاجران به روستاها در بهبود معیشت ساکنان، مطالعه موردی: شهرستان آق‌قلا»، *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، شماره ۷۸، صص ۸۳-۶۷.
- هریسون، جفری؛ کارون، جان (۱۳۸۲)، «مدیریت استراتژیک»، (ترجمه بهروز قاسمی)، تهران، انتشارات هیات.
- Ashley, C., Carney, D., (1999), "Sustainable livelihoods: lessons from early experience", London, Department for International Development.
- Department for International Development DFID., (2000d), "Eliminating world poverty making globalization Work for the Poor", White paper on international development. London: Stationery Office.
- Department for International Development (DFID), (2001), "*Sustainable Livelihoods guidance sheet*", London: stationary office.
- Haan, H., Babis, K., Michael, R., (2011), "Sustainable rural development, Ashgate, burlington".
- Morse, S., McNamara, N., Acholo, M., (2009), "Sustainable Livelihood Approach: A critical analysis of theory and practice. The University of Reading", Geographical Paper, 189: 3-15.
- Morse, S., McNamara, N., (2013), "Sustainable livelihood approach: a critique of theory and practice", Guilford, University of Surrey.

- Odero, K. K., (2006), "Information capital: 6th asset of sustainable livelihood framework", *Discovery and Innovation*, 18 (2): 83-91.
- Salvestrin, H., (2006), "Sustainable livelihoods approach and community development in practice in engineering organizations", sydney, University of Technology.
- Scoones, I., (1998), "Sustainable rural livelihoods: a framework for analysis, working paper 72, Brighton, Institute for Development Studies.
- Scoones, Ian., (2009), "Livelihoods perspective and rural development", *The Journal of Peasant Studies*, 36 (1): 171-196
- Todd, S. R., (2012), "Land tenure, ecotourism, and sustainable livelihoods, living on the edge of the greater Maasai Mara, Kenya. Waterloo: Ontario, Canada.